

† S. OLAI KIRKE

irken nævnes første Gang 1298¹; senere middelalderlige Kilder giver kun Oplysninger om Gaver, Testamenter m. m., om Bygningshistorien tier de. 12. Juli 1570 Ktilskrev Frederik 2. Lensmanden paa Roskildegaard, Bjørn Andersen, at han havde givet Duebrødre Hospital den øde Kirke bag ved »vor Gaard« i Roskilde, som kaldes S. Olufs Kirke, saa at den straks maatte nedtages, og dens Tømmer og Sten anvendes paa det nævnte Hospitals Bygning. Kongen befalede derfor Lensmanden at lade Hospitalsforstanderen nedtage Kirken².

Kirken laa noget Øst for Byens Centrum, omtrent midt i den rektangulære Karré, der begrænses af Algade, S. Olsgade og Rosenhavestræde, hvis korte, nordre Arm nu bærer Navnet S. Olsstræde. De to førstnævnte har været Hovedfærdseksaarer i Byens ældste Gadenet, og Fund af gammel Brolægning dybt under den nuværende³ viser, at Rosenhavestræde sandsynligvis er lige-saa gammel som Kirken. Kirkegaarden har muligvis oprindeligt indtaget hele det saaledes begrænsede Areal (ved Hotel Prinsens Opførelse 1875 fandtes en Mængde Menneskeben), men er i Løbet af Middelalderen blevet trængt mere og mere sammen⁴; paa Resens Plan af Roskilde fra o. 1674 (S. 26, Mærke 41) indskrænker den hegnede Tomt sig til en forholdsvis smal Strimmel mellem S. Olsgade og Rosenhavestræde. — Angaaende Kirkens Beliggenhed i Byen, se S. 164.

Kirkens Grundplan kendes ikke i sin Helhed, men ved Grundgravning til Ejendommen S. Olsgade Nr. 8 afdækkedes 1934 Fundamentsten fra Skibets Vestende og Taarn, begge fra romansk Tid, samt et sikkert gotisk Vaabenhus mod Nord. Orienteringen afviger en Del til Syd.

Over meget svære Fundamenter, lagt af flere Lag store Kampesten, har den anselige, romanske Bygning været opført af *Fraadsten*. Rester af det opgaende Murværk var dog kun kendelige i Skibets Vestmur, hvor de nederste Skifter af tynde Fraadstensflager endnu laa paa Plads. Da de østlige Partier af Kirken ikke kunde udgraves, er Forholdene her ukendte, men da de øvrige sjællandske Kirker med beslægtede Taarnanlæg har været afsluttet med Kor og Apsis, har det samme utvivlsomt været Tilfældet her. Skibets indre Bredde har været o. 8,50 m, Taarnet, hvis Fundamenter var ualmindelig brede (over 2,25 m, sml. S. Hans S. 125), har efter alt at dømme været samtidigt med Skibet, idet de to Bygningsafsnits Grundsten laa i Forbandt og lige dybt, og dets smalle, rektangulære Plan, med Langsiderne i Øst—Vest (ydre Længde o. 6,00 m, Bredde o. 11,50 m) tyder med ret stor Sikkerhed paa, at Overdelen har været tvillingdelt i Lighed med Taarnanlæggene ved tre Landsbykirker, alle af Fraadsten, ikke langt fra Roskilde og paavirkede af den ældre Domkirke: Kirke-Saaby (Volborg Hrd.), Hyllinge (Volborg Hrd.), Tveje-Merløse (Merløse Hrd.).

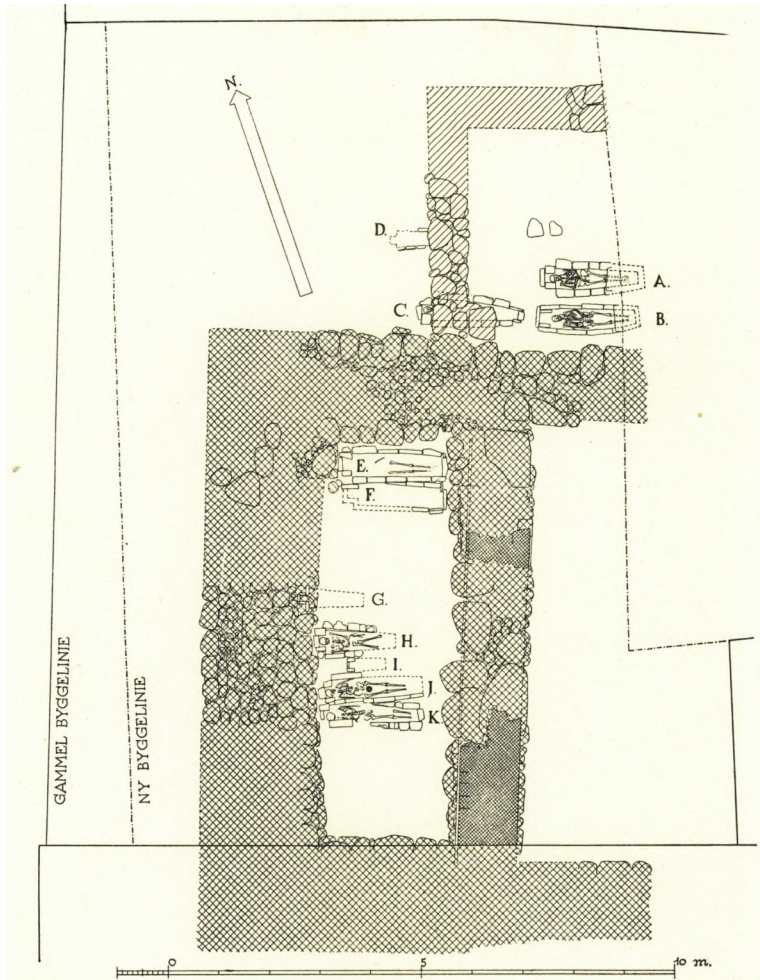

Fig. 1. Roskilde †S. Olai. Udgravningsplan. 1:150. Maalt af C. G. S. 1935.

Af Skibets Døre fandtes intet Spor, men Vaabenusets Plads tyder paa, at de sad langt mod Vest, formentlig tæt op ad Skibets Vestvæg som i Kirke-Saabu.

I det *Indre* har Skibets Vestmur, der har været o. 115 cm tyk, haft en lille, uprofileret, 5 cm fremspringende Sokkel mod Taarnrummet; men mens den tilsvarende Skillemur ved de ovennævnte Fraadstenskirker i alle Tilfælde har aabnet Adgang fra Skib til Taarnrum gennem tre rundbuede Arkader, der hvilede paa Søjler eller Piller, viser de bevarede Murrester i S. Olai, at her kun kan have været en enkelt Bueaabning. Herover har sikkert som i de andre Kirker været en Tribune eller Herskabsstol med søjledele Lysaabninger. Fra denne stammer muligvis en lille *Søjlebase (Fig. 2 i), nu i Roskilde Bys Museum, fundet 1885 ude i Duebrødre Vænge; Materialerne fra S. Oluf benyttes nemlig ved Opførelsen af Duebrødre Hospital (sml. S. 160).

Om Kirkebygningens Enkeltheder kan iøvrigt kun yderst lidt oplyses. Ved Udgravningen fremkom en o. 32 cm lang, 13 cm tyk Stump Søjleskaft af Fraadsten (Fig. 2 d), hvis Tværsnit viser, at den maa stamme fra en Søjle, der har staaet i en Fals. Det er da muligt, at Kirkens Apsis- eller Triumfbue, eller maaske begge Buer, har været smykket med Hjørnesøjler (sml. Sonnerup, Volborg Hrd.).

Ændringer og Tilføjelser. Andre ved Udgravningen fundne Enkeltheder (Fig. 2 a—c, e—f) viser, at Kirken senere er blevet overhælvvet. Ribbesten med svært, rundet Trekløverprofil (Fig. 2 a), hvoraf der er fundet to Varianter, tyder paa, at baade Kor og Skib fik Hælv, og deres Form henfører dem til Tiden o. 1200—1250. Kridthugne Fragmenter, en hulkantet Dækplade og en kvartcirkulær Kvader (Fig. 2 e—f) stammer sikkert fra Hælvingspiller, der paa senromansk Vis har været udformet som Halvsøjler med særlige Baser og Kapitæler. Ogsaa Formstenen (Fig. 2 c) kan høre til en saadan Hælvingspille.

Kirkens Vinduer er blevet udvidet i sengotisk Tid, fra denne Ændring stammer Stavværks-Formsten (Fig. 2 g—h), henholdsvis en Midtpost- og en Karmsten.

Vaabenhuset paa Nordsiden, af hvilket kun Fundamenterne var delvis bevaret, har sikkert været sengotisk, eftersom dets mindre dybt funderede, kun o. 80 cm tykke Mure havde ødelagt et Par romanske Grave. Hvor den vestre Flankemurs Fundament stødte til Kirken, havde det indvendig et Fremspring, der maa have baaret en Hælvingspille.

GRAVMINDER

*Gravsten (Fig. 3). O. 1150. »Obiit Hecfrit[h]. Qui transis prone Dominum precor precib(us), ora. Su(m) q(uo)d eris, q(uo)d es ipsa fui, sta, p(er)lege, plora. Hune lapide[m] Oöroin fieri fecit« (»Hecfrith døde. Du, som gaar forbi med bøjet Hoved, bed, bønfalder jeg dig, til Herren. Jeg er, hvad du skal blive, hvad du er, har jeg selv været; staa stille, læs og græd. Denne Sten lod Odroin gøre«)⁵. Den slanke, smukt ornamenterede Sten, 142x40 cm, er af gullig Faksekalk, affaset paa de fire øverste Kanter; i et udhugget, af Rundstave kantet Felt paa Oversiden er skaaret Liljebloster i Karvesnitsteknik, omgivet af Ruder, der dannes af kraftige Rundstave. Indskriften, med fordybede Majuskler, er dels hugget paa de affasede Kanter, dels paa Overfladen; de enkelte Ord adskilles af Punkter. Begyndelsen skal sikkert søges paa den ene Kortside, hvor den døde Kvindes (ipsa) nu noget forvitrede Navn har staaet; Resten af Randskriften, der indledes med et Georgskors, indeholder

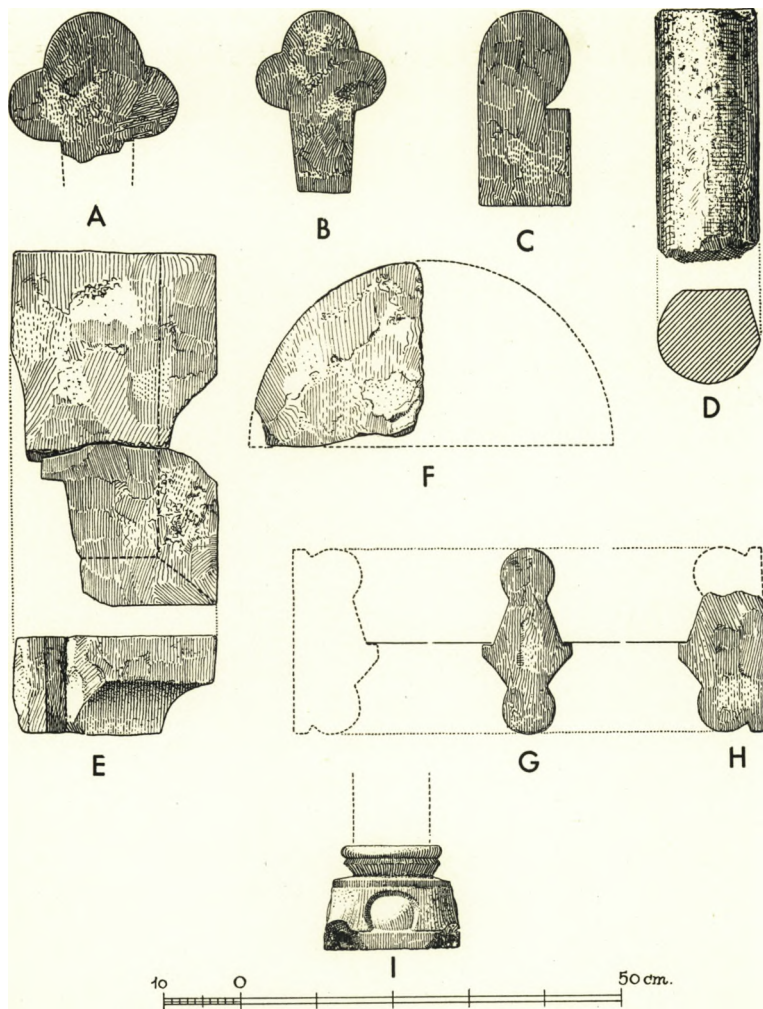

Fig. 2. Roskilde †S. Olai. Formsten. 1:10. Maalt af C. G. S. 1935 (Fra AarbKbh. 1935).

i to rimede Heksametre (Distichon) en Bøn til den forbipasserende, og endelig meddeler Slutningen, hvem der har ladet Stenen lægge. Navnet Odroin kendes ellers ikke, men det er sikkert engelsk, hvad der bekræftes af Bogstavet D (med Tværstreg), der i engelsk Majuskelskrift anvendes for blødt *d* (*ð*), men er ukendt i Dansk. Mens Ornamentikken ikke giver faste Holdepunkter for en snævrere Datering, henfører Bogstavformerne Indskriften til 1100'rne, snarere til Midten end Slutningen af dette Tidsrum. Stenen kom for Dagen ved Udgravning af Taarnet; den laa i tre Stykker, det ene med Indskriften nedad, over den nordre Gruppe Grave. Den overførtes straks til Byens Museum.

Grave. Under Udgravningen fandtes 11 romanske Grave, hvoraf dog kun to var ubeskadigede; de laa i tre Grupper, een Nord for Kirken og to i Taarnet; de bestod af Fraad- og Kridtsten, med særligt Hovedrum, og havde alle samme

Orientering som Kirken; kun Grav Nr. 5, der udelukkende var sat af Fraadsten, havde særlig Bund; de øvrige laa i det naturlige Lerlag. De stammer sikkert alle fra 1100'rne, men Gravene 1 og 5 synes ældst.

1) Tæt Nord for Skibets Vestende, af tynde Kridt- og Fraadstensplader, med Dæksten af samme Materiale. Den ene Langside var svagt buet, og et indre Hovedrum var indrettet ved Anbringelse af en flad Kridtsten i hver Side af Vestenden. Indvendig Længde o. 180 cm, største Bredde o. 40. Det velbevarede Skelet tilhørte en Mand i 40—50 Aars Alderen, o. 158 cm høj. Kraniets Plads, noget neden for Hovedrummet, tyder muligvis paa, at Liget har ligget i en indvendig Trækiste (sml. S. Hans, Grav Nr. 6, S. 127).

2) Tæt Nord for Nr. 1, af tykke Kridt- og Fraadstensblokke, hvis indadvendende Sider var svagt lodret riflede, en Teknik, der tidligst kendes fra sidste Halvdel af 1100'rne, trapezformet med svagt buede Sider; indvendig Længde o. 185 cm, største Bredde o. 40. Skelettet, der var velbevaret, tilhørte en Kvinde i 30—40 Aars Alderen, o. 158 cm høj.

3) Tæt Nord for Taarnet, under Vaabenusets vestre Flankemur og delvis ødelagt af denne. Materialet som foregaaende; trapezformet; indvendig Længde o. 190 cm. Foruden det oprindelige Skelet fandtes Knogler af mindst to andre Individider.

4) O. 70 cm Nord for Nr. 3, under samme Mur og næsten helt ødelagt ved Vaabenusets Opførelse; Materialet har vistnok været som Nr. 1.

5) Nordligst i Taarnrummet, helt af Fraadsten i ret tynde Plader, med Dæksten og Bund af samme Materiale; Bunden var desuden dækket af et tyndt Pudslag. Af Form næsten rektangulær, indvendig Længde o. 195 cm, Bredde over Skulderlejet o. 45. Graven indeholdt kun enkelte Benrester.

6) Umiddelbart ved Siden af Nr. 5, hvis Sydside delvis var benyttet som dens Nordside; Form og Materiale som foregaaende; den stærkt ødelagte Grav indeholdt kun faa Benrester.

7) Omtrent midt i Taarnrummet, med Hovedlejet under Vestmuren; kun dette, der bestod af tynde Kridt- og Fraadstensplader, var bevaret; dets ringe Udstrækning tyder maaske paa, at Graven har indeholdt et Barn.

8) Tæt Syd for Nr. 7, af Kridt- og Fraadstensblokke; trapezformet; Fodenden ødelagt.

9) Rest af Barnegrav, kilet ind mellem foregaaende og følgende.

10) Ret tynde Kridt- og Fraadstensplader, rektangulær eller meget svagt trapezformet, o.190 x o.40 cm i indvendigt Maal. Fodstenene og Størstedelen af nordre Langside var forsvundet sammen med de tilsvarende Dæksten, men Skelettet var ret velbevaret. Mellem Laarbenene laa en Roskildemønt fra Erik Klippings Tid, der dog næppe er daterende, da Gravens Dæksten manglede.

11) Umiddelbart ved Siden af Nr. 10, hvis Sydside delvis danner Nord-

siden af Nr. 11; af Kridt- og Fraadstensblokke; nærmest rektangulær, o. 185 x o. 45 cm i indvendigt Maal. Omkring Skelettets Hals laa Rester af en tynd Kæde, kunstfærdigt slynget af tynde Sølvtraade; et ubetydeligt Stykke opbevares nu i Roskilde Museum.

Over de sidstnævnte Grave fandtes den ovenfor omtalte Gravsten.

KILDER OG HENVISNINGER

Peder Resen: Atlas Danicus. Roskilde (ed. Johs. Knudsen) S. 44. — Meyer: Beskrivelse over Roeskilde 1755. Kbh. 1793. S. 17. — H. Behrmann: Grundrids til en Beskrivelse over Roeskilde. 1832. S. 163 f. — C. G. Schultz: Bidrag til de danske Tvillingtaarnes Udviklingshistorie, i AarbKbh. 1935. S. 105—18.

J. O. Arhning: St. Olufs Kirke. MS. 1941. 4 S. (NM.).

¹ Repertorium 690. ² Rørdam: Historiske Kildeskrifter 2. R. II, 50 ff. ³ Hugo Matthiessen i AarbKbh. 1924. S. 76 f. ⁴ Arhning 1941: »Til nærmere Afgrænsning af Kirke og Kirkegaard kan følgende Oplysninger fremlægges: I 1386 nævnes 3 Stenboder med den dem tilhørende Grund i Længde og Bredde, strækkende sig indtil S. Olufs Kirkegaard *Syd* for samme Kirkegaard (Repertorium Nr. 3542). Disse Boder har vel haft Indgang fra Algade. 1438: Bispem erhverver et Grundstykke paa den *vestlige* Side af S. Olufs Kirkegaard [altsaa ud til S. Olsgade], liggende mellem to Gaarde og strækkende sig fra nævnte Kirkegaard til Bispegaarden [der laa paa den vestlige Side af Olsgade] (Repertorium Nr. 6980). 1441: en Stenhusgaard [tilhørende Kannekepræbendet Euerdboldam] liggende *østen* næst S. Olufs Kirke, norden næst ved Torvgaden [nu Algade] og sønden næst ved den Præstebolig, som nu ligger til S. Olufs Kirke [og vel har haft Indgang fra Rosenhavestræde] (Repertorium Nr. 7194). 1473: en Bod, Hus og Jord . . . *østen* for S. Olufs Kirke, norden næst op til det gamle Stenhus, som Oluf Andersen tilforn udi boede (AM. 34,15). En Paaskrift paa et Brev fra 1422 nævner mere ubestemt: 4 Boder ved S. Olufs Kirkegaard — Distributionsgods for de evige Vikarer; men det ses ikke, paa hvilken Side af Kirken disse Boder var beliggende (Repertorium Nr. 5959)«. ⁵ Jfr. J. O. Arhning og E. Rath-sach i Roskilde Tidende 31. Maj 1934 og V. Hermansen i Jul i Roskilde 1934.

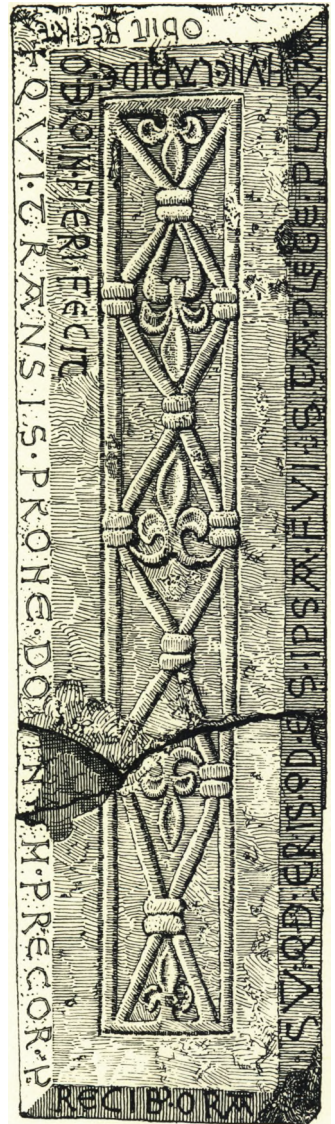

Fig. 3. Roskilde †S. Olai. Romansk Gravsten, fundet i Taarnrummet (S. 136). O. 1:15. Tegnet af C. G. S. 1934.